

Tri riešenia problému hodnoty poznania

Martin Nuhlíček

25. 6. 2018

Prečo je poznanie hodnotné?

- Existuje niekoľko „rýchlych“ odpovedí:
  - poznanie odhaľuje pravdu, reprezentuje skutočnosť, poskytuje nám istotu o veciach
  - poznanie má množstvo praktických benefitov a aplikácií
  - schopnosť poznať (a tým predvídať) prostredie predstavuje evolučnú výhodu atď.
- Problém treba precizovať:
  - hľadáme vysvetlenie, ktoré bude **univerzálne** = bude platiť rovnako pre ľubovoľný poznatok
  - napr. nie každý poznatok má viditeľnú praktickú hodnotu
  - chceme vysvetliť **epistemickú** hodnotu poznania = hodnotu z hľadiska našich kognitívnych cieľov (t. j. nie hodnotu praktickú, psychologickú, evolučnú...)

Artikulácia problému

- Platón: ***Prečo je poznanie hodnotnejšie než pravdivá mienka?*** (Menon)
- Problém hodnoty poznania je nastolený v komparatívnej podobe: poznanie vs. pravdivá mienka
- J. Kvanvig: „znovuobjavenie“ problému hodnoty poznania (2003)
- Zovšeobecnenie Platónovej otázky: Prečo je poznanie hodnotnejšie než akákoľvek neúplná množina jeho konštituentov?
- Stavia na rozšírenom predpoklade, že ***poznanie je konštituované*** určitou sumou zložiek
- Napr. klasická tripartitná teória vymedzuje poznanie ako spojenie presvedčenia (mienky), pravdivosti a zdôvodnenia
- Úlohou je teda vysvetliť, ako a prečo konkrétna množina zložiek utvára špecifickú hodnotu poznania

1. Povaha a hodnota poznania

- Kvanvig formuluje epistemologicko-axiologický projekt, v rámci ktorého by teórie poznania mali vysvetľovať tak povahu poznania, ako aj hodnotu poznania
- Otázke hodnoty poznania však v dejinách epistemológie nebola venovaná primeraná pozornosť
- V teóriách poznania panuje diverzita, ale väčšina z nich má formu „**poznanie = pravdivé presvedčenie + X**“
- Za X jednotlivé teórie dosadzujú rozličné prvky: napr. zdôvodnenie, nevyvrátenosť, koherencia so systémom presvedčení, kauzálna adekvátnosť, spoľahlivosť zdroja atď.
- Teda ak sa pýtame, prečo je poznanie hodnotnejšie než pravdivá mienka, tak je možná hypotéza, že **poznanie má navyše prvok X**, ktorý mu poskytuje vyššiu hodnotu

Problém pohltenia

- Kvanvig (a ďalší) však tvrdia, že teória poznania vo forme „pravdivé presvedčenie + X“ nedokáže vysvetliť vyššiu hodnotu poznania
- Je to dôsledok (inak prijateľného) predpokladu, že presvedčenie, ktoré spĺňa požiadavku X, bude s väčšou pravdepodobnosťou pravdivé, než presvedčenie, ktoré X nespĺňa
- Preformulovaná hypotéza: Poznanie je hodnotnejšie než pravdivá mienka, pretože navyše **je pravdepodobne pravdivé**
- Kvanvig však namieta, že pravdepodobne pravdivé presvedčenie nemá **nijakú axiologickú výhodu** oproti pravdivému presvedčeniu, ktoré nebolo pravdepodobné
- Totiž ak je raz presvedčenie aktuálne pravdivé, tak na jeho hodnotu už nemá vplyv miera jeho možnej pravdepodobnosti
- Hodnotu prvku X tak „pohlcuje“ hodnota pravdivosti

2. Epistemológia cností

- Časť autorov sa tak v otázke vymedzenia poznania vzdáva formy „poznanie = pravdivé presvedčenie + X“
- Alternatívu tvorí tzv. epistemológia cností, ktorá sa opiera o pojem **kognitívneho výkonu** = uplatnenie kognitívnych kompetencií („cností“) jednotlivca vzhľadom na určitý cieľ
- Poznanie vymedzuje ako dosiahnutie pravdy prostredníctvom relevantného kognitívneho výkonu
- Teda dôraz je kladený nielen na adekvátny výsledok, ale aj na adekvátny spôsob jeho dosiahnutia

- To dáva tiež odpoveď na otázku hodnoty: poznanie je hodnotnejšie než pravdivá mienka, pretože **je kompetentne utvorené**
- Pravdivá mienka môže vzniknúť aj náhodne, no poznanie obsahuje garanciu „správneho“ poznávacieho vzťahu

Poznanie a porozumenie

- Myšlienka, že podanie vhodného kognitívneho výkonu je zdrojom špeciálnej epistemickej hodnoty, je všeobecne uznávaná
- Niektorí však upozorňujú, že podanie kognitívneho výkonu **nie je ekvivalentné** s dosahovaním poznania
- Ukazujú, že existujú:
  - kognitívne výkony bez poznania (tzv. environmentálne šťastie)
  - poznanie bez kognitívneho výkonu (poznanie zo svedectva)
- Kognitívny výkon, ktorý utvára epistemickú hodnotu, viacerí autori asociujú skôr so stavom **porozumenia**, než s poznaním
- Porozumenie = holistické uchopenie informácií a ich vzťahov v rámci určitej oblasti (napr. rozumieť matematike, regiónu, dejinám...)
- Na rozdiel od poznania, nie je možné dosiahnuť porozumenie bez príslušného kognitívneho výkonu = epistemicky hodnotný stav

Nový problém hodnoty poznania

- Ak prijmem názor, že primárnym nositeľom epistemickej hodnoty je porozumenie (resp. kognitívny výkon), tak východisková téza o centrálnej hodnote poznania je chybná
- Poznaniu však predsa pripisujeme pozitívnu hodnotu; z uvedených zistení nevyplýva, že poznanie je bezcenné
- **Nový problém hodnoty poznania:** Akú hodnotu má poznanie, pokiaľ nedisponuje primárnou epistemickou hodnotou?
- Kľúčoví autori (Kvanvig, Pritchard) neponúkajú uspokojivú odpoveď: sústreďujú sa na skúmanie porozumenia, pričom poznanie zavrhujú ako nepravý predmet epistemológie
- V ich postupe možno badať posun od otázky „**prečo** je poznanie hodnotné?“ k otázke „prečo je **poznanie** hodnotné?“
- Pôvodný epistemologicko-axiologický projekt ostáva nekompletný

3. Pluralistické poznanie?

- Možné riešenie: odmietnutie prvotného predpokladu, že hľadáme jedno univerzálne vysvetlenie hodnoty poznania
- Alternatívou je **pluralistický prístup** = poznanie je hodnotné, ale rozličné poznatky majú nerovnaký druh hodnoty
- Tento pohľad stavia na koncepciách, ktoré pluralisticky vymedzujú samotnú povahu poznania:
  - M. Weiner: poznanie označuje voľný súbor rôznych hodnotných vlastností („švajčiarsky nožík“)
  - E. Craig: poznanie sa vyvinulo na identifikovanie rozmanitých spoľahlivých informátorov atď.
- Hodnota poznania môže spočívať v tom, že je to **spoločný termín**, ktorý označuje heterogénny súbor kvalít, významných z hľadiska ľudských kognitívnych cieľov

Literatúra

- GRECO, J., The Value Problem, in A. Haddock, A. Millar, D. Pritchard (eds.), *Epistemic Value*, Oxford University Press, 2009.
- KVANVIG, J. L., *The Value of Knowledge and the Pursuit of Understanding*, Cambridge University Press, 2003.
- KVANVIG, J. L., The Value of Understanding, in A. Haddock, A. Millar, D. Pritchard (eds.), *Epistemic Value*, Oxford University Press, 2009.
- PLATÓN, Menon, in *Dialógy I*, Bratislava, Tatran, 1990.
- PRITCHARD, D., Knowledge, Understanding, and Epistemic Value, in A. O'Hear (ed.), *Epistemology*, Cambridge University Press, 2009.
- PRITCHARD, D., Knowledge and Understanding, in D. Pritchard, A. Millar, A. Haddock (eds.), *The Nature and Value of Knowledge*, Oxford University Press, 2012.
- ZAGZEBSKI, L., The Search for the Source of the Epistemic Good, *Metaphilosophy* 34, 2003.